

Списание "Анамнеза" брой 12, 2011 г.

**За да разлиствате страниците,
посочете с мишката върху долния
десен ъгъл.**

**Можете или да ги обръщатете веднага,
чрез натискане, или да ги разгръщате
бавно, като истинска книга, държейки
натиснат бутона на мишката.**

Приятно четене!

[Свали в PDF](#)

ЕФЕКТИВНОСТТА НА ИКОНОМИЧЕСКИТЕ ИНСТИТУЦИИ В ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА ПО ПРИМЕРА НА ЮГОСЛАВИЯ И БЪЛГАРИЯ (1918-1941)

Сия Никифорова

Институциите, обект на изследване от Новата икономическа история,¹ представляват основата, темелите на дадено общество. Това са писани и неписани закони и норми, до които хората принадлежащи към определена група – културна, религиозна, народностна – достигат през времето. Процесът на своеобразно

¹ Новата икономическа история (New Economic History) е направление в Неоинституционализма (Нова институционална икономика – New Institutional Economy), вариант на институционалната теория. Университетски лекции в областта на стопанската история, политическата икономия, социологията, изградени въз основа на институционалната теория се четат в България най-напред в СУ „Св. Климент Охридски“ пред студенти от Стопанския факултет. Курсът „Нова институционална икономика“ е дело на д-р Георги Ганев, ученик и асистент-изследовател на може би най-известния представител на Неоинституционализма – проф. Дъглас Сесил Норт.

съзряване протича по два пътя: еволюционен и спонтанен исторически.

Понятието „институт“, респективно „институция“, се разглежда от изследователите като обикновен способ, форма за реализация на обществения живот и на неговата връзка с материалното обкръжение.² За представителя на неоинституционализма, нобеловият лауреат проф. Дъглас Норт, институтите са правила, процедури, морални и етични норми на поведение, изградени така, че да ограничават индивидуализма в интерес на максимизиране на богатството или утвърждаване на принципите.³ Обективната цел, която институциите получават във времето се основава върху способността им да определят правилата по които протича живота.

Новата икономическа история изучава два вида институции, проявяващи се в полето на икономиката, политиката и договорните отношения: **вътрешни – неформални институции и външни – формални институции, имащи формата на конституция.** Вътрешните институции са наложили се във времето неписани морални кодекси на поведение и взаимоотношения в социума, каквито са наследственото право и правото на частна собственост. Външните институции са писаните закони, наредби, основни актове и официални договори, които кодифицират властта и

² Нешева-Кьосева, Н. *История на стопанските и административните институции (Към обща теория и история на институциите)*. С., 2007, с. 119.

³ North, D. *Structure and Change in Economic History*. 1981, p. 201.

определят легитимното и нелегитимното в обществото и икономиката. Неформалните кодекси са образувани от опита, езика и умствените модели на групите хора, които по този начин изграждат строго конкретни неформални (вътрешни) ограничения. Те от своя страна определят строга институционална рамка. Институционалната рамка на групата се предава от поколение на поколение под формата на обичаи, табути и митове.

Съществуват редица доказателства за доминация на неформалните институти над формалните. Ако моралът на дадено общество позволява на хората да основават действията си повече на доверие, отколкото на писани правила, то в това общество интензивността на обмен ще бъде по-висока. В случая бихме могли да затвърдим научните наблюдения с пример от Югоизточна Европа. За другата, чието съществуване се запазва и през междувоенния период в Югославия⁴ и съответстващото ѝ българско патриархално семейство, функционират ефективно в затворена структура векове наред. Те са типичен пример на вътрешна институция, ръководеща се от свои собствени морални устои и неписани закони, която съумява да съхрани идентичността на групата независимо от обществено-политическите сътресения и налаганите външни институти.

Промени, наложени от историческия ход на

⁴ Името „Югославия“ държавата придобива след 1929 г., като до тогава се нарича Сърбо – хърватско – словенска държава или Кралство на сърби, хървати и словенци (КСХС). В настоящото изложение терминът „Югославия“ ще се употребява наравно с името „КСХС“, въпреки че от политическа и административна гледна точка не е коректно до 1929 г.

времето, неминуемо слагат отпечатък върху обществата. Ефективността, с която институциите функционират, на свой ред търпи промяна. Настоящото изследване ще се спере на икономически институции в монархиите на България и Югославия през периода между двете световни войни. **Негова цел е да разкрие причините за нивото на тяхната ефективност.**

Преди всичко, нека накратко изложим особеностите в стопанското развитие на двете балкански държави. За да бъде реализиран социално-икономически подем е необходим неперсонифициран обмен, т. е. ръст в производителността се наблюдава, когато бъде изграден ефективен пазар на стоки и услуги при наличие на надеждни разменни средства. Това става мислимо, когато на историческата сцена се появява трета страна в обмена – държавата.⁵ Ролята на държавата е определяща и конституираща, тя осигурява правата на собственост и спазването на договорите. Държавата се грижи за стопанската активност на обществото и по този начин я преобразува в модерна икономика.⁶ Без държавни инвестиции в железопътно строителство, инфраструктура, училища и здравеопазване трудно може да говорим за модернизация въобще.

Балканското минало по силата на определени исторически обстоятелства се оказва изцяло зависимо

⁵ Модерният термин държава – stato – е въведен от Николо Макиавели (1469-1527). От тук английското state, френското etat, испанското и португалското estado.

⁶ За ролята на държавата в икономическия напредък на обществото виж Berend, I.T., Gy. Ránki, *The European periphery and Industrialization*. Budapest, 1982, p. 59-72.

от икономиката на Османската империя, носител на чужда държавност. Изгодни търговски договори, сключени от Високата порта с развити европейски държави в периода 1838-1841 г., са важен момент от процеса на нахлуване на чужди капитали и промишлени стоки в християнските предели на империята.⁷ По това време находчиви българи се възползват от улесненията на свободната търговия и започват плахо, но уверено да навлизат в стопанския живот. Международните контакти преодоляват икономическата изолация от други народи в Централна и Източна Европа, създава се база за бавно и постепенно оттласкване от дъното „османско икономическо море“. Макар и сравнително ускорено българското развитие не отговаря изцяло на възможностите на възрожденското общество. То бива възпирано от национални, геополитически и типични за османските територии административни проблеми. Липсва съвременен стопанско законодателство, което да гарантира интересите на местните и чуждите вложители, цари корупция на административния апарат и недостиг на капитали.⁸ Политиката на свободна търговия, дала първоначален тласък на предприемчивостта, е нож с две остриета, който след Освобождението „пронизва“.

⁷ Проблеми на новата и най-новата стопанска и културна история на България. С., 1992, с. 17.

⁸ Натрупването на капитали в българските предели изхожда преди всичко от местни източници и има характер на очевидно, често стопански неоснователно, преливане на средства от един у друг, в същата местност, в същия град. Бобчев, Ст. *Капитализмът в България. Икономически текстове (1911-1935) и лични спомени*. С., 1998, с. 100.

Практиката ѝ реално бива изгодна, когато става въпрос за взаимоотношения между еднакво развити държави. Прилагането ѝ в случаи, когато една от договарящите се страни е изоставаща се оказва в ущърб на изоставащите. Тя пречи на създаването на модерни производства в тези държави и осигурява пазар за продуктите на развитите.

Вглеждайки се в широтата на „язвите“, сред чието обкръжение е закърмен българският производствен процес от модерен тип, на нас не бива да ни убягва съществен факт. През периода на Възраждането е поставено началото на вътрешен национален пазар, превърнал се в бръмка от общоевропейския. Институтът на пазара, една от основните икономически институции на съвременността, започва да изгражда структурите си в Югоизточна Европа.

Земите, които по-късно влизат в територията на югославската държава, по същото време изживяват нееднозначни стопански импулси. Част от тях са в границите на млади национални държави (Сърбия и Черна гора), част – в Австро-Унгарската империя (Хърватия, Словения, Далмация, Войводина). Разликата между империите на Хабсбургите и Османите се проектира в дълбока разлика в стопанското развитие на отделните области. Малките кралства Сърбия и Черна гора, до неотдавна част от Османската империя, са едни от най-слабо развитите в Европа и на Балканите. Най-вече Черна гора, където се практикува дребно планинско животновъдство, до известна степен занаятчийство в Цетине и по-големи селища, а патриархалните нрави и

старите задруги са в основата на стопанството.⁹ Не е така в австро-унгарските области Хърватско, Славония, Словения, Войводина. Дългогодишното конституиране в рамките на обширната средноевропейска империя, която макар и да не е в състояние да се мери със западноевропейските модели на индустриален и аграрен напредък, определено оказва положителни ефекти. Тук съществуват обширни стопанства от пазарен тип и сравнително развита градска промишленост, доставчик на редица индустриални стоки.

Закъсняла индустриализация от балкански тип, осъществена най-интензивно в началото на ХХ в., обяснява крайно слабата модернизация в Югоизточна Европа. Докато на запад основни промишлени сектори, използващи в производството си стомана, пара и желязо постигат индустриален бум, на Балканите едва прохождат. Аграрният облик на страните в региона и мъждивите темпове на стопански растеж поставят непреодолими граници, които модернизацията не може да прекрачи. Екстензивно селско стопанство, което увеличава производството си с толкова, с колкото е нужно, за да се изхрани населението заето в него, не може да допринесе за индустриализирането на областта.

Като използваме теорията на неоинституционализма за избрания път на институционално развитие, наричан „Path dependence“, много по-лесно можем да обясним изворът на изостаналостта и нивото на икономическо

⁹ Димитров, Д., Н. Нешева-Кьосева. *Сравнителна стопанска история*. С., 1996, с. 119-122.

развитие след края на Първата световна война. „Path dependence“ се приема като историческа закономерност, при която икономики, стъпили веднъж на пътя на растежа или застоя рядко сменят посоката си на развитие.¹⁰ Оттук и страните в Югоизточна Европа, които в течение на десетилетия се оказват неспособни да се откъснат от задържащото влияние на своето социално-икономическо минало, излизат без традиции и опит в модерността, наречена Европа.

Причинени от Първата световна война икономически сътресения, следствие на широк аспект обстоятелства – от многобройни човешки жертви до геополитически изменения – променят структурата на икономическите институции, а оттам и тяхната ефективност. Типичен пример за случайна (нееволюционна) историческа промяна като войната, води след себе си изменение в цените на международните пазари, а те от своя страна изменят загубилата ефективност институционална рамка. В Югоизточна Европа определящи икономическите промени се оказват нестопански особености, като националните въпроси, политиката на т. нар. Велики сили по отношение на региона, не на последно място вътрешнополитически процеси, които не държат на стопанския просперитет, а обслужват лични конюнктурни интереси.

Създаването на държава като Югославия съвсем не означава, че определени нейни части ще посрещнат следвоенното време със стопански перспективи и надежди

¹⁰ Нешева-Кьосева, Н. *История на стопанските...*, с. 130.

за ефективност. От икономическо гледище Австро-Унгария със своите 54 млн. поданици представлява незаменим източник на стопански възможности за Хърватско, в сравнение с Югославия и нейното 12 милионно население. Хърватите са принудени да „заменят“ добре функциониращ и ефективен пазар от 677 х. км² с такъв от 248 х. км.², който тепърва ще се гради и ще доказва дали може да бъде ефективен. Хърватските селскостопански произведения намират в рамките на индустриализирана Австро-Унгарска добър прием. След 1918 г. новата югославска област се оказва заобиколена от други подобни на нея, често изоставащи от нея, аграрни области, които са принудени да съжителстват в рамките на беден селскостопански пазар. Редица са примерите, доказващи икономически липсата на ефективност при създаването на обединеното Кралство и единици са тези, които сочат противното.¹¹ Ако за Сърбия има стопански смисъл в новата държава – значим вътрешен пазар, възможности за развитие пред сръбските предприемачи, за модернизирание на аграрния сектор – то за излизащите от стопанската рамка на голямата Хабсбургска империя той се губи.

Показателно е състоянието на двата основни градски центъра в Югославия – Белград и Загреб. Преди Първата световна война населението на новата столица е под 50 х. д., за да достигне 241 х. през 1931 г.¹² Едновременно

11 Bićanić, R. *Ekonomске promjene u Hrvatskoj izazvane stvaranjem Jugoslavije 1918. Prilozi za ekonomsku povijest Hrvatske*. Zagreb, 1967, s. 81-108.

12 Trouton, R. *Peasant renaissance in Yugoslavia 1900-1950*.

с покачването на популацията, Белград постепенно се превръща в модерен европейски град, съсредоточаващ основните политически институции и власти. На противната страна се оказва Загреб, където преди и непосредствено след края на войната се намират най-големите банки и финансови дружества, домашни и чужди, които държат в свои ръце силни парични лостове. Постепенно хърватите губят това свое преимущество и цялата банкова и финансова дейност в Кралството бива изтласкана към Белград. Видно е как политическата конюнктура оказва неефективна от хърватска гледна точка намеса в икономиката на новата държава.

За България исторически принудителната промяна в структурата на селското стопанство след края на Първата световна война е причинена от отнемането на Южна Добруджа.¹³ Загубата на тези предимно равнинни и развити земеделски територии затруднява възстановяването на разтроеното от войните селско стопанство. По силата на Ньойския договор Царството е принудено да изплати на победителите 2,250 млрд. златни франка под формата на репарации, както и да предаде десетки хиляди глави добитък, тонове каменни въглища.¹⁴ Ударът за българската икономика

London, 1952, p. 126.

13 В Южна Добруджа са съсредоточени по-едрият стопанства от пазарен тип, голяма част от модерната техника, 13 % от посевите в България. Областта дава 25 % от износа на зърнени храни. Силно развито е и скотовъдството. Димитров, Д. *Сравнителна стопанска история...*, с. 133-134.

14 *Ньойски договор с обяснителни бележки от Б. Кесяков и Д. Николов*. С., 1999, с. 30-33.

е осезателен. Едва през 1925 г. селското стопанство достига нивата от преди войните, същевременно изменя структурата си. Промяната се състои в силно орязан дял на зърнените храни в общия обем земеделска продукция и в покачване на посевите с технически култури – тютюн, памук, захарно цвекло, маслодайни семена.¹⁵ Увеличава се производството на плодове и зеленчуци, техният износ и търсенето им на пазарите. През 30-те г. промяната донякъде бива преустановена, заради политика на поддържане на високи цени на зърнените храни за сметка на останалите. Това облагодетелства едрите земеделски стопанства, защото преобладаваща част от зърнените стокови излишъци идват от тях, докато отглеждането на технически култури е съсредоточено в дребни и средни стопанства.¹⁶ Имайки предвид желаното окрупняване в селското стопанство и не на последно място политическото влияние на едрата поземлена собственост, подобна държавна политика е обяснима.

В България и в Югославия структурата на частната собственост в селското стопанство е унаследена от предишните периоди форма на дребни, раздробени и парцелирани стопанства, с изключение на бившите хабсбургски области, и като цяло остава неустановена.¹⁷ Крайно непазарна форма и почти никаква ефективност що се отнася до позитивен ефект върху икономиката.

15 Lampe, J., M. Jackson. *Balkan Economic History 1550-1950*. 1982, p. 341.

16 Беров, Л. *Стопанска история (икономическо развитие на Света от древността до наши дни)*. С., 1999, с. 508.

17 Gerschenkron, Al. *Economic backwardness in historical perspective*. Cambridge Univ., 1962, p. 220-223.

Въпреки аграрните реформи, които се използват от правителствата на двете страни при реализиране преди всичко на политически, отколкото на стопански ефекти, нужната консолидация на обработваема земя не се реализира. В Югославия реформата започва с политически натиск непосредствено след Балканската война, а когато той отслабва и реформата замира, за да се активира периодично при последваща нужда на национално и политическо равнище.¹⁸ В България реформата е подета след края на Световната война от земеделското правителство и цели оземляване на безимотните и малоимотните селяни. Въпреки, че следващите правителства продължават под една или друга форма да „реформират“ българското селско стопанство, процесът на раздробяване на поземлената собственост главно по пътя на наследствените делби се засилва. При остра нужда от обработваема земя и висока популация на село единствена възможност за препитание е парчето наследена нива. Раздробяването се усложнява

18 Реформата в Югославия стартира официално на 25 февруари 1919 г. До това време преобладаваща част от сръбските селяни са собственици на земята, която обработват. В Далмация реформата премахва колонатите, във Вардарска Македония ликвидира чифлиците, в Босна и Херцеговина т. нар. система „kmet“ освобождава земя, с която са оземлени ок. 210 х. семейства. Държавата отпуска финанси за обезпечаване на бившите вече господари на реформираните стопанства. Във Войводина, Хърватско, Славония и Словения има крупни унгарски и германски ферми, които се предлагат на безимотни – 2 млн. ха. Общо взето до 1934 г. в Югославия получават земя 2,85 млн. безимотни. *The Agricultural Economy of the Danubian Countries 1935/1945*, p. 294-298. Stojasavljević, B. *Prodiranje kapitalizma u selo (1919-1929)*. Zagreb, 1965, s. 64-67,79,80.

от голяма парцелираност – средно на стопанство се падат по 12-15 парцела с размери по 3-4 дка. От средата на 30-те г. държавата прави опит посредством комасация да реши проблемите на село. До 1944 г. биват комасирани 110 села с 3,5 млн. дка земя, което е 8 % от цялата стопанисвана площ.¹⁹ Почти всички предприети мерки, целящи увеличаване на ефективността в селското стопанство, се извършват непоследователно и не водят до желанния резултат – окрупняване на стопанствата и повишаване на пазарната им конкурентоспособност.

Положителен ефект от аграрните преобразования в България е увеличаването на оземлените. Проблемът е в това, че мнозина получават много малко земя и наред с тогавашната висока раждаемост сред славянските общности в Европа се получава пренаселеност. Случаят с Югославия е не по-различен. Икономическият ефект на „сръбската аграрна реформа“ излиза като дефект – селскостопанското производство в Кралството снижава показателите си. По данни на Загребския селскостопанския факултет първите години от провеждането на реформата приключват с до 20 % спад в производството.²⁰ Продължават да нарастват парцелираните, дребни стопанства с не повече от 0,50 ха земя, които не могат да реализират стопански излишък, а често се оказват и неспособни да изхранят обработващите ги.

Ниската доходност тежи много на балканското

¹⁹ Кацаркова, В. *Стопанска история на новото време. Ч. 2.* Плевен, 1999, с. 103.

²⁰ Bićanić, R. *Ekonomске promjene u Hrvatskoj...*, с. 95-96.

село.²¹ Според западноевропейските стандарти минималният размер земя, необходима за покриване на екзистенциалните нужди, е от 5 до 7 ха. Така че 2/3 от югославските стопанства през междувоенния период обричат на мизерно съществуване своите собственици.²² Прибавяйки техническа изостаналост,²³ нерационалност, ниска продуктивност и слаба конкурентоспособност на външните пазари, крайният ефект от реформите в селското стопанство се губи. Ефективността на аграрната реформа – изкушаваме се да окажем като незначителна.

Пренасяйки се в полето на индустрията продължаваме да срещаме бедно дефинирани и неефективни права на собственост. Те създават институционална рамка, водеща до високи разходи и внедряване на технологии, които изискват малко основен капитал и не водят до дългосрочни споразумения. Фирмите са средни или малки, освен управляваните от държавата, които се ползват с протекции.

През междувоенния период правителствата в Югославия и България прилагат с различна тежест и

²¹ Беров, Л. Социална структура на селото в балканските страни през периода между двете световни войни. – В: *Трудове на ВИИ „К. Маркс“*, София, 1977, кн. 4, с. 41-79.

²² Vučo, N. *Agrarna kriza u Jugoslaviji 1930/1934.* Beograd, 1968, с. 45,46.

²³ По брой на основните земеделски машини на единица площ България изостава до 20 пъти от водещите. Интензивната механизация се задържа от евтината работна ръка на село и от липса на настойчива държавна политика. Евентуална механизация оставя без препитание хиляди земеделци, на които държавата не може да гарантира работа. Беров, Л. *Стопанска история...*, с. 507.

обхват т. нар. протекционизъм по отношение на родната промишленост. Няма да се спираме подробно върху проблема, научно широко изследван.²⁴ Ефективен ли е протекционизмът от икономическа гледна точка, това е което ни интересува.

Високите митнически тарифи се отразяват благоприятно върху развитието на определени индустриални сектори в Кралството. Видимо ефективна е държавната защита при текстилната промишленост. След 1918 г. на югославска земя функционират 13 предприятия за производство на платове, а до 1938 г. броят им нараства на 53. По това време се покачва вносът на суров памук и полуфабрикати от него, докато вносът на памучни стоки пада. Така е при вълнопроизводството и производството на железарски стоки.²⁵ За вредите, които крайно високите митнически тарифи носят, предпочитание е да не се говори много. Например, по отношение на железариите, по-специално производството на плугове. Въпреки раздвижването и покачването на производителността, югославската индустрия не е в състояние да набави необходимото количество домашни железни плугове, за да задоволи развиващото се селско стопанство. Вносните се продават при крайно непоносими за бедни производители цени. В

²⁴ Свраков, Г. Българската митническа тарифа за вносните стоки в нейното развитие. – *Годишник на Висшето търговско училище, 1935/1936*; Недков, Б. *Развитие на българската финансова система през последното десетилетие*. С., 1938, с. 18; Тошев, Д. *Индустриална политика на България след Първата световна война*. Варна, 1943, с. 70-74; Протекционизъм и конкуренция на Балканите през XX век. С., 1989; Singleton, Fr. *The Economy of Yugoslavia*. London, 1985, p. 46.

²⁵ Bićanić, R. *Ekonomске promjene u Hrvatskoj...*, s. 91.

Македония и Босна се оре с дървено рало. Затова, с едно или две изключения, не бива да ни учудват редицата данни, показващи двете области на последните места в стопанските класации на Кралството.

Българската протекционистична политика дава сходни данни на ефективност. След Първата световна война митническият протекционизъм в Царството, по думите на известен от онова време икономист, „взема такива размери, че прави невъзможен вноса на почти всички масово потребявани артикули...“²⁶ Акцизите, които представляват най-значимото перо в приходната част на фиска и съставляват $\frac{3}{4}$ от косвените данъци, са върху български стоки, чиито производители прехвърлят разходите си по таксите върху крайните потребители.

Сам по себе си протекционизмът има определен положителен ефект за промишлените сектори, разполагащи с условия за бързо стопански растеж. Делът на българското тъкачно производство в общата консумация на страната се покачва от 37 % през 1921 г. на 61 % през 1929 г. Проблемът е, че с налагането на високите мита се покровителстват множество и всевъзможни производства, които разпиляват капиталовите вложения, наместо да ги съсредоточават. При разисквания в общото събрание на Съюза на българските индустриалци през 1932 г. русенският предприемач Емил Габровски посочва някои от недостатъците на протекционизма в България – „... в индустриалната политика на държавата има грешки;

²⁶ Тошев, Д. *Индустриалната политика на България след Първата световна война*. – *Годишник на Висшето търговско училище Варна, т. 15, 1941-1942*, Варна, 1943, с. 108.

със закона за насърчаване на местната индустрия и с митническата протекция се спомага за създаването на някои индустрии, които нямат оправдание за нашата страна... От това не печелят нито фиска, нито консуматорът, нито стопанството...²⁷

Въпреки непрекъснатата подкрепа оказвана от държавата, под формата на протекции и други облекчения, индустриалният сектор в България и Югославия осигурява малка част от националния доход и стои далеч след селското стопанство,²⁸ занаятите и търговията. Наблюдава се парадокс – средствата, които държавите отделят за развитието на промишлеността не отговарят на положението заемано от нея в икономиката. Наместо да съсредоточат ресурси в истински ефективно селско стопанство, на каквото балканските страни са способни по ред природоклиматични и географски особености, те разпиляват сили в поддържането на неефективна местна промишленост.

За да се достигне по-висока степен на промишленост, в Царството се приемат специални закони за развитие на местната индустрия. Общата им цел е да се откъснат предприятията от занаятчийската форма, под която работят огромна част от тях.²⁹ Държавата облагодетелства посредством разнообразни административни и митнически мерки предприятия

²⁷ Пос. съч., с. 184-185.

²⁸ Частта на селското стопанство в югославския брутен вътрешен продукт през 1923 г. е над 50 %.

²⁹ Първият закон е от 1905 г., последван от законите през 1909, 1928 и 1936 г. ДВ, бр. 58 от 14 юни 1928 г. Закон за индустрията от 1936 г. в сп. БИД, г. XXXV, с. 462.

над определени в закона производствени капацитети. Само че капацитетите, над които за едно предприятие се говори, че е индустриално, са твърде ниски – 10 к. с. двигателна мощ и минимален брой работници, заети в него през по-голяма част от годината. Вследствие на това в България през междувоенния период започват да се разкриват множество дребни предприятия, които с течение на времето наместо да вървят по общоприети икономически пътища на развитие с крайна цел сливане и рационализация, предпочитат формата на пазарни картелни съглашения. Посредством тях те запазват дребнопроизводствения си характер, а в замяна натоварват вътрешния пазар с нискокачествените си, но скъпо струващи стоки и услуги. Българската индустрия среща благоприятни условия за съществуване под калпака на насърчителните закони, отдавайки се на „леност“ и ниска ефективност.

Прекалено многото външни институции, в случая нормативни актове и правила, в икономическия живот, където би следвало да се усеща стабилната опора на вътрешните институти, т. е. на неписаните закони, създава неефективност. Изкуственото насърчаване води до временни без трайни последици ефекти, които са лишени от способността да се превърнат в мощен фактор, за да изтласкат напред развитието на балканското общество.

Като цяло за икономическото развитие на двете страни ефективността на протекционизма се губи. Политиката на индустриализация прави така, че двете балкански

държави инвестират в пъти повече финансови средства в промишлеността, от което страдат капиталите в аграрния, транспортния, търговския и пр. сектор. До 1929 г. индустрията в Югославия поглъща 83 пъти повече средства, при база 1919 г., докато селското стопанство получава 17 пъти повече пари, а транспортните проекти 7 пъти повече.³⁰ Постоянно намаляват средствата по линия на Министерството на земеделието и държавните имоти в България. Докато бюджетът на Царството до 1938 г. нараства с над 30 %, то бюджетът на Министерството намалява в абсолютна стойност с 18 %.³¹ Орязването на бездруго оскъдните средства, необходими за развитие на селското стопанство, възпира мероприятия като комасация, поливно земеделие, залесяване, сортово семепроизводство, разширяване на машинния парк. Получава се дисбаланс, от който страдат доходоносните и традиционно силни икономически сфери. Крайната оценка за ефективността на индустриалния протекционизъм изглежда по-скоро с негативни, отколкото с положителни оттенъци.

Протекционизъм се прилага и при аграрни произведения. Краят на войната води до т. нар. икономически национализъм, който активно действа в новосформираните държави. Например, Белград

³⁰ Vinski, I. Nacionalni dohodak I fiksni fondovi na području Jugoslavije 1909-1959. – *Ekonomski pregled*, Zagreb, 1959, br. 11-12.

³¹ Мигев, Вл. Към въпроса за стопанската политика на кабинетите на Г. Кьосеиванов (ноември 1935-септември 1939 г.). – В: *Проблеми на новата и най-новата стопанска и културна история на България*. С., 1993, с. 231.

трудно би могъл да се пребори на европейския пазар в конкуренция с презокеанските производители на пшеница. От една страна житото от Новия свят залива Европа, а от друга неговата цена е в пъти занижена в сравнение с цената на пшеницата изнасяна от Югославия или България. Една от основните причини за високата рентабилност на американската пшеница е ограничаването на съпровождащите разходи, високата механизация и набиращата сила модернизация в корабоплаването. Ето защо балканските правителства, както всички европейски производители на зърно в защита на собственото си производство, са принудени да въвеждат редица защитни мерки, най-вече високи митнически тарифи, и така да ограничават вноса на евтината пшеница от САЩ, Канада, Аржентина. Едновременно с това те водят стимулираща родните производители на зърно политика – поддържат високи цени за житото на вътрешните пазари, организират обща митническа система със страните в региона.³² Ефектът бива положителен в краткосрочен план, но изострянето

на кризисните процеси през 1931-32 г. силно влошава

³² Първи стъпки правят Югославия, Румъния и Унгария през юли 1930 г. в Букурещ. До неотдавна трите страни водят ожесточена „борба“ за пазарите на зърно в Европа, но новите следвоенни условия ги превръщат в съмишленици на световния селскостопански пазар. Намирайки се под влиянието на европейския икономически национализъм, те сключват споразумение във връзка с митническите и административни мерки в помощ на родните износители на зърно. Постигат пълно разбирателство, че „митническите преференции са най-доброто, което европейските вносители на зърно могат да направят за продукцията от европейски произход“. Vučo, N. *Agrarna kriza u Jugoslaviji...*, s. 161,164.

икономическото състояние на крайдунавските страни.

Определящо за ефективността на институциите значение е икономическият сектор да не бъде подлаган на постоянен политически натиск. Справят ли се балканските правителства с това предизвикателство? Икономическата ефективност изисква свобода на действие, а тя изисква от политическите елити загуба на чувство за контрол. Повечето общества в миналото не са позволили това и не са избегнали изостаналостта.³³ Засилването на контрола е в състояние да предизвика „изненади“ при всяка смяна на политическата сцена.

Свободата да се сформират нови предприятия и да се променят старите в размери и форми, изглеждащи най-подходящи за конкретните цели – тук се крие разковничето на западната ефективност. Чрез своите пазари, разглеждани като основна икономическа институция, Западът възнаграждава щедро успешно извършващите икономически иновации и санкционира онези, които се провалят.³⁴ Наложен е баланс, който излиза от същността на икономическата свобода. Баланс на самодисциплина и на самоусещане, че всичко зависи от теб, а не от имагинерния образ на държавата. Именно липсата на такъв баланс в Югоизточна Европа и навсякъде другаде, където липсва и свобода за неограничена стопанска изява, препъва балканските общества по пътя на икономическата ефективност.

³³ Smith, Ad. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. V. 2. 1976, p. 735.

³⁴ Розенберг, Н., Л. Бърдзел. *Как Западът забогатя. Икономическо развитие на индустриалния свят*. С., 1993, с. 318.

В широта, действащите политически правила водят до създаване на икономически правила, макар че причинно следствената връзка е двупосочна. Правата на собственост се определят и изпълняват от политическите решения, но структурата от икономически интереси влияе върху политическата структура.³⁵ В пълна сила това се отнася за Балканите, където често се наблюдава преливане, дори сливане, между политика и икономически отношения. Например Белградските банки, особено петте големи държавни дружества – Народна банка, Държавна ипотечна банка, Пощенска банка, Привилегирована аграрна банка и Привилегирована занаятчийска банка – се намират в ръцете на сръбския политически елит. Никого не би следвало да учудва факта, че така „интимните“ отношения политика – финансов капитал поставят стопанските проблеми на второ място след политическите интереси на временно управляващи кръгове.

Наблюдава се и обратното. Лични стопански интереси на определен кръг хора, близки до управляващите, налагат решения, удовлетворяващи тесни интереси, създавайки широки икономически проблеми. Индустриалната политика на правителството на проф. Александър Цанков в България допуска съществена грешка, обвързвайки се с финансовата група на П. Петрович – един от „двигателите“ на Народния сговор, предоставяйки ръководството на Висшия стопански съвет

³⁵ Норт, Д. *Институции, институционална промяна и икономически резултати*. С., 2000, с. 72.

на Царството в негови ръце.³⁶ Изобщо ахилесова пета в страни като България и Югославия представлява липсата на последователност и континуитет при воденето на политики от първостепенно национално значение. Това най-често са икономически, образователни и социални политики. Докато на Запад не е съдбовно за интересите на държавата кой в даден момент ще се окаже на върха на пирамидата власт, то историята на Балканите свидетелства противното.

Политическите и националните интереси в Кралство Югославия предизвикват видимо несъответствие и дисбаланс в стопанските инвестиции. Народната банка, чийто Управителен съвет се състои предимно от представители на крупния сръбски капитал, отпуска най-много кредити на сръбски предприемачи. По отношение на области като Босна и Херцеговина, Вардарска Македония, се върши обратното и независимо от многобройните постъпления на местни предприемачи, на тях средства не се отпускат.³⁷ Заради липса на обществено-политическа стабилност, която се трансформира в социално-икономическа, банката не желае да рискува и не пристъпва към реализиране на крупни инвестиционни проекти в периферията. Пропуска се да бъде свършено и малкото, което е в състояние да бъде свършено за развитието на изостаналите области. В сравнение със Сърбия и бившите австро-унгарски

³⁶ Спасов, Л. Стопанска и социална политика на Сговористките правителства 1923-1931 г. – В: *Проблеми на новата и най-новата стопанска и културна история на България*. С., 1993, с. 202.

³⁷ Vučo, N. *Agrarna kriza u Jugoslaviji...*, s. 31.

провинции са лишени от еквивалентно полагащи им се финансови ресурси, но благодарение на по-високото икономическо ниво, на което се намират, при тях този дисбаланс не е фатален, както е за Вардарска Македония да речем.

Ефективна ли е друг вид държавна намеса в стопанството – монополите? Държавен монопол в Югославия представляват кибритът, захарта и тютюнът. Стоки най-често влизащи в употреба на селското население, което съставлява мнозинството от населението в Кралството. Тези монополи са източник на косвени такси и данъци, които с определените от правителството високи цени удрят покупателната способност на село. Интересно е, че цената на 1 кг. захар по същото време в Англия е двойно по-ниска от тази в Югославия.³⁸ След 1930 г., при видим спад на консумацията на въпросните стоки, в Белград изоставят политиката на завишаване на монополните цени. При това положение трябва да се отговори – не, монополите не са ефективна икономическа институция.

Тръгвайки от позицията на някои земеделски производители, монополизирането на търговията с определени селскостопански продукти се оказва изгодно.³⁹ След 1930 г. в България се създава мощна търговска организация за изкупуване на почти всички най-важни земеделски произведения. Държавната Дирекция за закупуване и износ на зърнени храни развива широка дейност. Установената от нея ценова политика води до

³⁸ Trouton, R. *Peasant renaissance in Yugoslavia...*, s. 143.

³⁹ *Социално-икономическата политика на българската държава (681-1981)*. Варна, 1981, с. 175-176.

стабилизиране на вътрешния пазар, до поощряване на производството и до натрупване на запаси за нуждите на българската промишленост. Специално по отношение на земеделието монополите оказват ефективно въздействие не само със стабилизирането на цените. Със средствата на Дирекцията сравнително бързо и организирано се изплащат откупените количества селскостопански произведения. Освен това, държавните банки, с които Дирекцията работи, организират специално авансово субсидиране на стопани, отглеждащи суровинен продукт за българската индустрия.

Слабост на българската икономика е липсата на силна конкуренция на местния пазар. Няма, или поне единици са случаите на стабилни местни фирми, които ефективно и качествено да конкурират чуждестранните производители. Монополите са част от обяснението, защото когато нормира цените и снабдява със суровини българските фабриканти, държавата не прави разлика между слабите и силни предприятия. При либерално ориентиран вътрешен пазар дребните и неефективни предприятия биха изчезнали, а конкуренцията ще свърши останалото като запази качеството. Наместо това изкуствено се поддържа слаба родна промишленост.

Установените монополи намаляват необходимостта от въвеждане на новости в технологиите. При законово регламентирани и неизменими доходи, гарантирани от държавата, намалява в пъти нуждата да се рискува с въвеждането на непознати иновативни методи. В България посредством Дирекция „Храноизнос“ се опитват

да усъвършенстват сеитбообращението, да подобрят посевния материал и да наложат агротехническите иновации. Успяват до известна степен – средния добив от зърнени храни през 30-те г. се повишава с 20-45 %, при картофите и някои овощия с 45-60 %, а при техническите култури със 74 % спрямо навечерието на войните.⁴⁰ Ефективността се ограничава в рамките на функциониране на Дирекцията и не води до качествени подобрения в производствената структура, защото нужната основа липсва.

Науката и иновациите са жалоните, на които се опира държавата, когато върви по пътя на преодоляване на изостаналостта, на рационализиране, на повишаване на продуктивността в стопанството. Категорично доказателство за това представляват поредните икономически и технически революции, съвременен случили се в Западна Европа. Масова неграмотност на Балканите възпрепятства стопанския просперитет. Липсва широко разпространение и приложимост на знанията. Ако към средата на XIX век в Скандинавия, която е водеща в Европа по образованост на населението, извън мрежата от училища остават не повече от 30 % неграмотни, то в Югославия и в България в началото на XX век те са над 70 %. Съкрушително сравнение, показващо почти тотална неграмотност. Непосредствено преди войните отчитаме известно подобрение – в България нивото на неграмотност пада на 66 %. Въпреки това то не може да се сравни със скандинавското – илитерацията

40 Беров, Л. *Стопанска история...*, с 507.

тук е ликвидирана в навечерието на Първата световна война.⁴¹ Масовата неграмотност пречи на балканските общества да достигнат висока степен на иновативност и оттук на ефективност в икономиката.

До 1940 г. повече от половината от студентите в Кралство Югославия следват право и философия, съответно 7 400 и 3 900 д. Техническият и медицинският факултет в Белградския университет заемат второ място с 11 % „заетост“ на студенти, във всеки от тях се обучават ок. 2 300 д. За сметка на това селското стопанство и ветеринарната медицина, от най-голяма важност за земеделското югославско общество, заедно събират 10 % от студентите в страната. Не повече от 600 са студентите по икономика. Висшето училище в София, от 1904 г. Университет „Братя Евлоги и Христо Георгиеви“, не предлага образование по технически науки. За времето след Освобождението до войните 177 българи с инженерно и техническо образование завършват висшето си образование в чужбина.⁴² И в двата случая се сблъскваме с нуждата от държава, която с конституиращите си права и задължения трябва да създаде благотворна среда за пораждане на интерес към знанието. Знание, което на по-късен етап се превръща в изходяща точка, от която започва диренето на практични иновации и научни достижения. Те от своя

41 Не всички напреднали страни могат да се похвалят със скандинавските достижения в образованието. В нач. на XX век 17 % от французите остават неграмотни, 20 % от белгийците също, а 10 от 100 донаторници в Белгия не могат да си напишат името. Verend, I.T., Gy. Ránki. *The European periphery...*, p. 56-58.

42 Нешева-Кьосева, Н. *Стопанска история*. С., 2006, с. 100.

страна дават възможност на обществото, което извлича предимствата от приложението им в различни стопански сектори, да отбележи напредък, да отчете ефективност, да почувства модерност. В балканските страни няма традиции за налагане на научните достижения и иновации, наблюдават се краткотрайни проблясъци, но не съзнателно и целенасочено провеждана политика. Затова няма традиции и в напредъка, ефективността и модерността. Няма традиция в мисленето, няма мислене в традицията.

Развитието е форма на промяна. Процесите на внедряване на иновации в икономиката успява заради успеха на науката.⁴³ По същество промишлените иновации са колективно начинание на специалисти в технологиите и производството. На Балканите се чувства особена нужда от тях. Специализирано обучение, което да захранва с кадри отделните икономически сектори, се изгражда и в двете страни. Но недостатъците на професионалното образование в България и в Югославия не са в липсата на достатъчно професионални училища. Те съществуват и с всичките си недостатъци функционират. Недостигат финансовите средства и материалната база, особено определящи за професионалното образование, за издръжката на училищата. Така че на теория обучението е факт, но на практика то липсва, затова и ефективността на държавната политика тук е нищожна.

Ефективността бива саботирана и от самата

43 Clark, P. *Anglo-American Innovation*. New York, 1987, p. 221-228.

промишленост. Съществуват свидетелства, показващи незаинтересованост у предприемачите да се сдобиват с висококвалифицирана работна ръка. Има индустриалци, които уволняват специалисти – майстори, защото „били станали скъпи“ и „се стремели да вземат по-евтина работна ръка и я подготвят набързо за специални задачи. Формирането на работници за една точно определена работа се избягвало, като майсторите и работниците са били местени от една машина на друга.“⁴⁴ Фазата, при която конкретното производство изисква от работодателя да организира определен период на обучение за новите или за специализация на старите кадри, за разлика от Западна Европа, в България късогледо се пропуска. Липсват специалисти, липсва качество, липсва конкурентноспособност.

Сферата на селското стопанство е поредното доказателството. По-голямата част от населението на село, което не попада в графата неграмотни, ограничава грамотността си до възможността да чете и пише. Доказателство за несравнимото влияние, оказвано от образованието върху ефективността на продуктивността е фактът, че в областите, където живеят повече неграмотни селяни, съществува много ниска степен на подобрене в отглеждането на селскостопански стоки. Има програми за обучение на селяни и в България и в Югославия, целящи популяризиране на основни научни методи за покачване качеството и количеството

⁴⁴ Навяни мисли върху текстилната индустрия у нас. – Сп. на БИД, XII, с. 449.

на земеделската продукция. Властите се сблъскват с твърде красноречиви резултати от опитите си да наложат въпросните методи. Изпращаните по места държавни инструктори, преминали курс на обучение в чужбина, първо трябва да учат „учениците“ си да четат, за да са в състояние да разберат какво пише в книгите, които им носят и рядко достигат до същината на това, за което са изпратени – нововъведенията.

За насърчаване на науката и преобразуване на вложените земи, труд и капитал в стоки и услуги са нужни ресурси. Това се превръща в главна задача на институциите, които трябва да гарантират финансови и технологични средства. Осигуряването им след периоди на съдбовни обществени катаклизми се превръща в истинско предизвикателство за институции със силни традиции, какво остава за нестабилните структури в Югоизточна Европа. Особено болезнена страна в икономиките на Югославия и България се оказва непрестанният финансов дефицит след края на Първата световна война. Правителствата са принудени да сключват вътрешни и външни заеми и с тяхна помощ да реализират неотложни социално-икономически нужди.⁴⁵ През 1921 г. югославските власти пристъпват към реализиране на вътрешен инвестиционен заем в размер на 500 млн. дин., който е предназначен „за строеж, довършване и разширение на железопътната мрежа, за модернизация на пристанища и пътища“.⁴⁶ Заемът се

⁴⁵ Davis, J. *The World between the Wars, 1919-1939: An Economist's view*. London, 1975, p. 151.

⁴⁶ Vučo, N. *Agrarna kriza u Jugoslaviji...*, s. 8,9.

оказват крайно недостатъчен за амбициозната задача, а правителството е принудено от задъхващия се държавен бюджет да употреби немалка част за покриване на дефицита. Капиталовите средства на вътрешния пазар не достигат. Оттук до сключването на външни заеми крачката е много малка и е направена скоро след 1921 г.⁴⁷

В края на 20-те год. Царството на два пъти сключва външни заеми под егидата на Обществото на народите и при изпълнение на начертани от Женева фискални мерки успява в самия край на десетилетието да установи балансиран бюджет. Създалото серавновесие е нарушено скоро от Световната икономическа криза. В началото на 1936 г. финансите на държавата се изправят пред 1,5 млн. лв. бюджетен дефицит, който представлява приблизително 25 % от приходите на хазната.⁴⁸

Външните заеми, сключвани от балканските държави след Първата световна война, са крайно неизгодни за тях. Срещу редица облагодетелстващи чуждестранните интереси клаузи в договорите, които им гарантират предимство при валутните сделки и част от държавните

47 Първият след войната външен заем КСХС сключва със САЩ. Той е за \$ 100 млн., от които \$ 70 млн. са за строежа на „адриатическата жп линия“, а останалите за покриването на държавни дългове. Белград получава малко повече от половината средства по договора, като сумата предвидена за пътните строежи не постъпва по сметките на правителството. Въпросната линия така и не е построена. Вторият международен заем от май 1923 г. е подписан с Франция и е на стойност 300 млн. фр. Предвижда се средствата да бъдат използвани за стопански цели и въоръжаване. Отново не е реализиран изцяло. Пос. съч., с. 9,10.

48 Мигев, Вл. *Към въпроса за стопанската политика...*, с. 225.

приходи, както и правото да контролират фискалните постъпления, външните заеми се оказват истински заробващи за Белград и София. Те накърняват финансовата им независимост. По правило средствата осигурени от кредитите не достигат за развитието на икономиките, защото много отива за погасяване на стари държавни дългове, а малко за стопански цели, въпреки официално декларираните приоритети.

По начало, в Югоизточна Европа държавата е силата, разполагаща с най-много варианти за инвестиции, а на практика не ги оползотворява. Разходите за поддържане и екипиране на многобройни армии натоварват сериозно бюджетите на тези страни. За да добием представа и си отговорим на въпроса защо не се инвестира достатъчно в икономиката, към това трябва да се прибави и издръжката на раздут бюрократичен апарат, огромен имайки предвид националните доходи. Наместо вложения в свръхпроизводство, София и Белград изразходват значителни средства, за да издържат трона и неефективен бюрократичен апарат.⁴⁹ Бюрокрацията е една от основните спънки по пътя на добрата ефективност. Колкото е по-малко бюрокрацията, толкова по-ефективна става системата.

Икономическата политика в България и Югославия през повечето време се оказва творение на хора, които не

49 При управлението на Ал. Цанков числеността на чиновниците в Царството нараства от 45 хил. на 91 хил., а разходите за възнаграждението на народните представители – от 4,5 млн. на 8,4 млн. лв. Средно с 80 % бива увеличена заплатата на администрацията. Спасов, Л. *Стопанска и социална политика...*, с. 204.

схващат модерността като необходимост от изграждане на модерни стопански структури и организации, които да са в състояние да отговорят на съвременните предизвикателства. Те схващат модерния капитализъм като инструмент по пътя на частно „капиталистическо“ облагодетелствуване, а държавните бюджети като постоянни и неизчерпаеми източници на средства. Безкрайна услуга в това отношение получават от властващата система на политически и административен централизъм.

За балканските общества, които живеят в подножието на скалата наречена „свобода в икономическата сфера“, е характерна силна обществено-политическа централизация. Политическите кръгове в Западна Европа, които се въздържат да упражняват влияние върху икономическите, допринасят изключително за добрата ефективност и просперитет. На Балканите, обратно на ефективната западна практика, функционира силно развита централизация в почти всички аспекти на обществения живот. Някъде това може да оказва положително влияние, но не и в икономиката. Свободата на действие означава, че действащият поема отговорност за онова, което ще свърши. Резултатите ще бъдат по-често ефективни, ако той знае, че добрата ефективност ще се отрази непосредствено на него и заобикалящите го в тесен кръг, а няма да има никакви абстрактни значения в бъдеще.

Депутатите в КСХС, по думите на един изследовател, не работят в името на разрешаването на проблемите, които

техните избиратели имат, защото се вълнуват много повече от политическото разположение и одобрение на Белград, отколкото от това дали ще спечелят общественото доверие.⁵⁰ Много по-важно за балканските политически ориентирани елити е да се задържат колкото е възможно повече на върха на иглата, наречена власт, отколкото дори с непопулярни мерки да разрешават проблеми, пречещи на ефективността. Така например, в България и в Югославия управляващите пропускат да развият докрай делото на кооперативното движение, непосредствено свързано с локалните стопански проблеми.⁵¹ Страхът от децентрализация замъглява трезвата преценка за работата, която кооперациите биха били в състояние да свършат по места, било в селското стопанство, било в индустрията.

Обобщавайки заключението си за ниската ефективност на икономическите институции в България и в Югославия можем да посочим, че изискванията към ефективността им се крият в съществуването на ефективни пазари на стоки и фактори на производство, надеждни средства

50 Trouton, R. *Peasant renaissance in Yugoslavia...*, p. 141.

51 Законът за развитие на селското стопанство в Югославия от 1930 г. никъде не споменава кооперациите, въпреки че официално регулиране на съществуващите контакти с реално работещи кооперативи би било от определящо значение за разпространението на иновациите на село. Да оставим настрана обстоятелството как събирането в икономически обединения би се отразило на селското население по отношение на положителната ефективност. Ibid., p. 188. В България действат приблизително 3 000 кооперации, в които членуват 1 млн. д., повече от ¼ от активното население, извършват ежегодна стопанска дейност за над 20 млрд. лв., обхващат от 20 до 25 % от вътрешната търговия. Мигев, Вл. *Към въпроса за стопанската политика...*, с. 234-235.

на обмен, капитали, ресурси и качество на институтите. Затова и причините за нивото на тяхната ефективност са недостатъците, които се откриват в различна степен при функционирането на пазарите в балканските общества, при нарушения валутен баланс, при липсата на достатъчни и добре защитени капитали, при принудата държавите в региона да съсредоточават ресурсите си в ненаучни, необразователни и неинновативни, в нестопански цели. Скоростта на икономическа промяна е зависима от развитието на познанието, само по себе си основен източник на висока ефективност. Модерната наука, необходима за реализиране на индустриален преврат, липсва на Балканите. Специалисти се „внасят“, но числото им е недостатъчно, за да протече всеобхватна трансформация на индустриалната структура в модерна, абсорбираща последните достижения на науката и новите технологии. Балканското общество през периода между двете световни войни продължава да бъде неефективно икономически, защото не е в състояние да осигури в достатъчна степен независимост за предприемчивостта си, иновативност за производството си, общ консенсус за водещите си политики и децентрализация за главните стопански институти. А когато ефективността е слаба, слаб е ръстът на производството, на модернизацията и на напредъка въобще.

THE EFFECTIVENESS OF ECONOMIC INSTITUTIONS IN SOUTHEASTERN EUROPE: THE CASE OF YUGOSLAVIA AND BULGARIA (1918-1941)

Siya Nikiforova

The historical motion of the time imposes some transformations, which inflected over the societies. In its side along the effectiveness of the institutions bear alteration. This study has intention to do with economic institutions, efficient in Bulgaria and Yugoslavia during Interwar period. Social cataclysms coasted by the First War World, has changed the structure of economic institutes and from that point of view of their effectiveness to. We came across over bad defining private right of owner, which created institutional frame, leading after it high expenditure and introduced bad practices of lack of capital and long-term economic agreements. Except government created predominantly enterprises are small ore mean levels. Relationships between state policy and national capital made negligible economic problems of the society. The political interests of contemporary governing are stood above all. The monopolies they had been made fall off indispensables of innovations, obstruct Balkan economics productiveness and competitiveness. Besides, total illiteracy and breakdowns of relationship between science and economy is grate obstacle on the Balkan society's road to modernization and

new achievements. So we must not be astonished from region's low level of economy effectiveness.